

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
ODDZIAŁ TERENOWY WE WROCŁAWIU

W.U.O.Z. - D.W.K.Z.
Wpł 15-11-2017
L.dz. 4603 zat.

Wrocław, 14.11.2017 r.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
we Wrocławiu

Wasze pismo WRiD.5140.144.2017.KM z dnia 05.10.2017 r.
Nasz znak: NID-OTWR-116/2017[403-24]

Sprawa: opinia w sprawie wpisu do rejestru zabytków układu przestrzennego osiedla Mikołaja Kopernik IB w Legnicy (opinia dotyczy obszaru wskazanego w piśmie z dnia 20.10.2017 r.).

W Legnicy do 1960 r. w zasadzie nie powstawały nowe budynki mieszkalne. Od 1953 r.¹ przeprowadzane były niemal wyłącznie remonty kapitalne i bieżące domów powstałych przed 1945 rokiem. Nowy etap budownictwa mieszkaniowego w mieście nastąpił dopiero po 1961 r. – wówczas powstały nowe wielorodzinne budynki mieszkalne przy ul. Sz. Alejchema, al. Rzeczypospolitej, ul. Artyleryjskiej i ul. Oświęcimskiej.

W tym samym czasie rozpoczęto odbudowę ścisłego centrum Legnicy trwającą do 1964 r. – wówczas odbudowano kwartały przyrynkowe, fragment kwartału śródrynkowego, budynki przy ul. Wjazdowej. Duży wkład w odbudowę Legnicy w tym etapie mieli Bogna i Kazimierz Klimczewscy – autorzy sporządzonego kilka lat później projektu osiedla Mikołaja Kopernika.

W 1965 r. miał miejsce konkurs SARP na opracowanie projektu urbanistycznego centrum Legnicy. Projekty konkursowe (w tym też nagrodzone propozycje Klimczewskich) zostały wykorzystane przy sporządzaniu w 1966 r. szczegółowego planu zabudowy starego miasta Legnicy (główny projektant arch. Z. Dytkowski) i jego realizacji.

Dopiero od początku lat 70. XX w. zaczęły powstawać w Legnicy nowe zespoły mieszkaniowe, lokalizowane na terenach dawnych ogrodów i pól, które zostały przyłączone do miasta jeszcze przed 1945 rokiem. Wówczas coraz większy był udział budownictwa spółdzielczego w powstawaniu nowych mieszkań w mieście².

Największym osiedlem wybudowanym na niezurbanizowanym dotychczas terenie położonym na wschód od dzielnic historycznych było osiedle Mikołaja Kopernika budowane na tzw. Przedmieściu Wrocławskim i budowane na tzw. Przedmieściu Wrocławskim i częściowo na Bielanych, w części zachodniej miasta – osiedla A. Asnyka i Zosinek, a następnie – najdalej na wschód wysunięte osiedle Piekary budowane w latach 80. i 90. XX wieku.

¹ Z. Szkurlatowski, *Legnica w powojennym 50-leciu 1945-1995 (wybrane problemy)*, Szkice Legnickie, t. XVII: Legnica-Wrocław 1995, s. 70-71.

² *Legnica. Monografia historyczna miasta*. Pod red. Mariana Haisiga. Wrocław 1977, s. 300-303, *Legnica. Zarys monografii miasta*. Pod red. Stanisława Dąbrowskiego. Wrocław-Legnica 1998, s.500-503.

NARODOWY INSTYTUT DZIEDZICTWA
ODDZIAŁ TERENOWY WE WROCŁAWIU

ul. Władysława Łokietka 11, 50-243 Wrocław
tel. 71 322 16 40
e-mail: ot.wroclaw@nid.pl
www.zabytek.pl, www.nid.pl

Zabudowę osiedla Mikołaja Kopernika w Legnicy³ zrealizowano w granicach ulic: Gwiazdnej, Wrocławskiej, Wielkiej Niedźwiedzicy, al. J. Piłsudskiego, ulic Astronomicznej, Biegunowej, Radosnej, K. Ciołkowskiego. Osiedle dzieli na dwie odrębne jednostki przestrzenne dwupasmowa al. J. Piłsudskiego, główna arteria komunikacyjna tej części miasta. Nad ulicą wybudowano dwie kładki piesze. Obecne osiedle umownie dzielone jest na dwie jednostki, zwyczajowo zwane Kopernik I (część osiedla położona na północ od al. J. Piłsudskiego) i Kopernik II (część osiedla położona na południe od al. J. Piłsudskiego).

Chronologicznie jako pierwszą zaprojektowano część północną osiedla. Autorami projektu (obszar pomiędzy al. J. Piłsudskiego i ul. Wrocławską) byli wspomniani już arch. Bogna Jankuszek-Klimczewska (1928-2015) oraz arch. Kazimierz Klimczewski (1928-2009) – absolwenci Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, architekci związani z wrocławskim „Miastoprojektem”.

Bogna i Kazimierz Klimczewscy są autorami licznych projektów urbanistycznych sporządzanych dla miast Dolnego Śląska, m.in. projektu zabudowy centrum Lwówka Śląskiego (lata 1955-70), zabudowy centrum Legnicy (1961-63), są zdobywcami równoległej drugiej nagrody w konkursie SARP w 1965 r. na opracowanie projektu urbanistycznego centrum Legnicy, autorami projektu legnickiego tzw. „Megasamu” (1977 r.) oraz południowego skrzydła gmachu ówczesnego Urzędu Wojewódzkiego (1978 r.), projektu osiedla K. Świerczewskiego (1970-75) oraz osiedla „Ustronie” w Lubinie (1973-75); są również laureatami licznych konkursów architektonicznych i urbanistycznych⁴.

Niezwykle istotne dla oceny wartości kompozycji przestrzennej osiedla legnickiego są zreprodukowane w pracy magisterskiej D. Kunysza poświęconej twórczości Klimczewskich, a znajdujące się w zbiorach prywatnych rodziny, fotografie makiety osiedla.

Osiedle zostało zrealizowane w zbliżonej do projektu formie, zajmowało obszar kształtem przypominający wydłużony trapez. Granicę północną osiedla stanowi ul. Wrocławska, zachodnią – ul. Gwiazdna, południową – al. J. Piłsudskiego, natomiast granicę wschodnią – linia kolejowa Legnica-Jawor.

Projekt urbanistyczny osiedla i budynków wynikał z obowiązujących wówczas przepisów, norm, możliwości budowlanych i stosowanych technologii. Budynki mieszkaniowe osiedla Mikołaja Kopernika wybudowano zgodnie z jednym z istniejących w Polsce na przełomie lat 60. i 70. ubiegłego stulecia zamkniętych systemów tzw. wielkiej płyty – systemem WWP Wrocławskiej Wielkiej Płyty. W ramach tego systemu realizowano budynki 5- i 11-kondygnacyjne o układzie konstrukcyjnym poprzecznym. Płyty do budowy ścian nośnych i stropów produkowano o grubości 14 cm. Ściany zewnętrzne, podłużne w układzie warstwowym z ociepleniem z styropianu lub wełny szklanej uzupełniano warstwą elewacyjną ze szkła (marblitu) lub profilowanej blachy aluminiowej (na omawianym osiedlu – bez warstw elewacyjnych). Elementy systemu produkowano w wytwórniach zarówno stacjonarnych jak i poligonowych⁵.

³ Na temat osiedla Mikołaja Kopernika w Legnicy m.in.: T. Gumiński, *Legnica i okolice. Przewodnik*, Warszawa 1993, s. 81; *Legnica. Atlas Historyczny miast polskich*, Pod red. R. Eysymontta i M. Golińskiego, Wrocław 2009, s. 32-33; D. Kunysz, *Monografia twórczości Bogny i Kazimierza Klimczewskich – wrocławskich architektów doby powojennego modernizmu*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. A. Zablockiej-Kos, Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2011, s. 68-70;

⁴ Monograficzne ujęcie twórczości małżeństwa architektów – D. Kunysz, *op.cit.*

⁵ *Podręcznik typologii budynków mieszkalnych z przykładami działań mających na celu zmniejszenie ich energochłonności. POLSKA*, Narodowa Agencja Poszanowania Energii SA, Warszawa, 2011.

http://episcopo.eu/fileadmin/tabula/public/docs/brochure/PL_TABULA_TypologyBrochure_NAPE.pdf

Budowę pierwszych bloków rozpoczęto w 1972 roku. W 1973 r., z okazji obchodów roku kopernikańskiego, osiedlu nadano imię Mikołaja Kopernika. Potocznie osiedle nazywane było również „Górka” (taka była pierwotnie zaproponowana nazwa).

Układ przestrzenny północnej – zaprojektowanej przez Klimczewskich – części osiedla opierał się o osie wspomnianych wcześniej, granicznych ulic: Wrocławskiej i al. J. Piłsudskiego; osią wewnętrzną układu osiedla, przeprowadzoną równolegle do ul. Wrocławskiej jest ul. Oś Kartuska (głównie jest to ciąg pieszy, na krótkim odcinku tylko dopuszczono ruch samochodowy). Prostopadle do tych trzech ulic, zaprojektowano sześć 11-kondygnacyjnych bloków z czternastoma klatkami schodowymi (budynki bez balkonów, z loggiami w elewacjach zachodnich). Budynki te, usytuowane (od zachodu) przy ul. Gwiazdnej, Galaktycznej, Neptuna i Wielkiej Niedźwiedzicy (budynek północny) są jakby „nanizane” na ul. Oś Kartuską. W osi tej ulicy utworzono we wspomnianych blokach prześwity i tym samym podkreślono osiowość założenia. Bloki przy ul. Marsa i Wielkiej Niedźwiedzicy (budynek południowy) są odsunięte w kierunku południowym, i zlokalizowane szczytowo przy al. J. Piłsudskiego (w tej samej linii wzniesiono blok przy ul. Galaktycznej).

Pierwotna kompozycja osiedla była bardzo przejrzysta. Wspomniane trzy ulice biegnące równoleżnikowo oraz ustawione południkowo wieżowce stanowią czytelną siatkę kompozycji przestrzennej. Pomędzy tymi budynkami zaprojektowano w układzie równoleżnikowym 5-kondygnacyjne budynki mieszkalne (z balkonami w elewacjach południowych) trójklatkowe oraz z dwunastoma klatkami schodowymi. Zrealizowano 20 budynków krótszych i sześć dłuższych w układzie zasadniczo zgodnym z projektem Klimczewskich. Nie zrealizowano natomiast zaprojektowanych bloków w okolicach dzisiejszej ul. Kosmicznej oraz po wschodniej stronie ul. Wielkiej Niedźwiedzicy (w tę część osiedla włączono gmach dawnej szkoły ewangelickiej, następnie Zespołu Szkół Przemysłu Spożywczego w Legnicy przy ul. Wrocławskiej 211 z lat ok. 1915-20 oraz tereny ogródków działkowych do linii torów kolejowych – ostatecznie zrealizowano zabudowę osiedlową do linii ul. Wielkiej Niedźwiedzicy).

Wielorodzinne budynki mieszkalne realizowane w systemie WWP posiadały prostopadłościennie, jednolite bryły o monotonicznych elewacjach (budynki 11-kondygnacyjne posiadały loggie, budynki niższe – balkony).

W centrum osiedla, po południowej stronie ul. Oś Kartuska, na wysokości ul. Marsa zgodnie z koncepcją przestrzenną, według indywidualnego projektu B. Klimczewskiej wzniesiono zespół czterech dwukondygnacyjnych pawilonów usługowo-handlowych. Obecnie obiekty te są bardzo mocno przekształcone i niemal w niczym nie przypominają swej pierwotnej, modernistycznej formy.

Osiedle budowano do 1992 r. W obrębie osiedla powstały dodatkowo – dość chaotycznie – niezbędne do funkcjonowania tak dużego zespołu mieszkaniowego żłobki, przedszkola, szkoła, liczne pawilony handlowe, stacje paliw, wzdłuż al. J. Piłsudskiego urządzono targowisko. W ostatnim etapie, około 1990 r. wybudowane zostały już w tradycyjnej technologii 5-kondygnacyjne budynki przy ul. Kosmicznej i Galaktycznej, odbiegające już formą i bryłą od budynków z początku lat 70. XX wieku. Inwestycje te znacznie zniekształciły pierwotną koncepcję urbanistyczną osiedla.

We wschodniej części osiedla, przy pl. S. Wyszyńskiego wybudowano monumentalny, dwupoziomowy kościół pw. Matki Bożej Królowej Polski według projektu arch. Mieczysława Sowy. Kościół jest przeznaczony dla ok. 4 000 wiernych. Parafię pw. Matki Bożej Królowej Polski erygowano w 1985 r.

Kościół stanowi obecnie dominantę przestrzenną osiedla, a plac wokół kościoła – nowe wnętrza urbanistyczne, nie przewidziane w pierwotnym projekcie Klimczewskich.

Południowa część osiedla Mikołaja Kopernika (tzw. Kopernik II, ograniczona od północy al. J. Piłsudskiego, od wschodu ul. Astronomiczną, od południa ulicami Biegunową i Radosną a od zachodu – ul. K. Ciołkowskiego) zlokalizowana na południe od al. J. Piłsudskiego – nie została ujęta w projekcie Klimczewskich. W trakcie opracowywania niniejszej opinii nie udało się ustalić, czy dla tej części osiedla powstał jednolity projekt, czy projekty zagospodarowania terenu. Część ta nie posiada już tak czytelnej i jednolitej kompozycji przestrzennej, jak część północna. Na dużo mniejszym terenie wybudowano tu sześć budynków 11-kondygnacyjnych z pięcioma klatkami schodowymi – po dwa przy ul. Horyzontalnej, Heweliusza i Galileusza – oraz pomiędzy nimi sześć budynków 5-kondygnacyjnych. Budynki budowano w tej samej technologii, w formach analogicznych jak w części północnej osiedla. W ostatnim etapie budowy osiedla powstała niższa zabudowa m.in. przy ul. Astronomicznej i Biegunowej, a przy ul. Horyzontalnej w zabudowie szeregowej kilka piętrowych domów z usługowym parterem.

Wszystkie budynki osiedla w latach 1994-2014 zostały docieplone według jednego schematu, wprowadzono natomiast zróżnicowanie kolorystyczne elewacji. Współcześnie też – bez jednolitej koncepcji – realizowane są zmiany nawierzchni ciągów pieszych wraz z małą architekturą; przy ul. Marsa budowany jest parking.

Przez zabytek – zgodnie z art. 3. *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 z późniejszymi zmianami) rozumiana jest nieruchomości lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

W strukturze osiedla – w obecnych granicach (teren osiedla jest mniejszy niż obszar wskazany w załączniku do pisma WRiD.5140.144.2017.KM.) – wyróżnia się przemyślana koncepcja przestrzenna części północnej, zrealizowana zgodnie z projektem Klimczewskich. Kompozycja wpisana w układ wytyczonych wcześniej, głównych ciągów komunikacyjnych, jest otwarta, osiowa, oparta na zaprojektowanej linii ul. Osi Kartuskiej, z jednakowymi wysokościami wyznaczającymi główny rytm zabudowy; pomiędzy nimi – w luźniejszym układzie – zabudowa niższa (dwa typy budynków). Funkcjonalny i prosty układ przestrzenny osiedla złożonego z typowych budynków mieszkalnych zaproponowany przez projektantów, został zakłócony licznymi obiektami użyteczności publicznej, niezbędnymi z punktu widzenia mieszkańców, wznoszonymi już według typowych projektów, bez nawiązania do modernistycznej koncepcji osiedla, jak również budynkami mieszkalnymi wielorodzinnymi, wznoszonymi już w nowszych technologiach, o rozczłonkowanych rzutach, nie nawiązujących do pierwotnego projektu.

Zasadnicza zmiana projektowanej przez Klimczewskich kompozycji przestrzennej osiedla nastąpiła w wyniku budowy kościoła pw. Matki Bożej Królowej Polski – nowej dominanty przestrzennej i architektonicznej. Wykształciło się wówczas nowe wnętrza urbanistyczne, obce funkcjonalnemu, pierwotnemu projektowi, a rozczłonkowana bryła kościoła jest całkowicie obca modernistycznym, prostym bryłom budynków mieszkalnych.

Zapewne w wyniku wieloletnich zaniedbań – nie jest czytelna również wyznaczająca oś kompozycji – ul. Oś Kartuska. Wbrew idei projektantów ulica ta nie pełni i też nie pełniła od początku ważnej roli w komunikacji wewnątrz osiedla. Ruch samochodowy został dopuszczony jedynie na jej fragmencie przy pawilonach handlowo-usługowych. Ciąg pieszy „nie przyjął się”, co zapewne wynika z faktu, że ulica ta łączy jedynie ze sobą położone od siebie w dużych odległościach wysokościowce; nie stanowi połączenia z węzłami komunikacyjnymi (przystanki autobusowe) ani z obiektami o istotnych obecnie funkcjach publicznych (szkoły, obiekty handlowe, targowisko).

Prosta kompozycja przestrzenna części osiedla położonej na południe od al. J. Piłsudskiego oparta na trzech równoległych, krótkich ulicach, również zakłócona jest późniejszymi inwestycjami.

Budynki osiedla wznoszone w technologii WWP, w wyniku termomodernizacji zatraciły natomiast w dużym stopniu swój pierwotny wygląd. Kompleks indywidualnie zaprojektowanych, modernistycznych pawilonów usługowo-handlowych w wyniku nawarstwiających się, niejednorodnych modernizacji zatracił swą modernistyczną, prostą i funkcjonalną architektoniczną formę.

Naszym zdaniem układ urbanistyczny osiedla Mikołaja Kopernika nie posiada wartości historycznych, artystycznych ani naukowych, które uzasadniałyby wpis do rejestru zabytków. Kompozycja przestrzenna północnej części osiedla jest wprawdzie przemyślana i poprawna, w czasach, kiedy projekt powstawał, w pewnym stopniu nawet idealistyczna, ale charakteryzuje się monotonością i nie można jej uznać za szczególnie cenną z punktu widzenia rozwoju powojennej urbanistyki. Sprawily to m.in. ograniczenia wynikające z zastosowanych wówczas technologii WWP, czy też organizacji placów budowy. W pierwotnym projekcie dominowała funkcja mieszkaniowa; z wyjątkiem jednego kompleksu handlowego w projekcie nie zaprojektowano obiektów o innych funkcjach społecznych i usługowych. Taka koncepcja w pewnym stopniu dyskwalifikuje projekt Klimczewskich z punktu widzenia kompleksowej oceny funkcjonalności zespołu mieszkaniowego. Z kolei uzupełnienie osiedla o obiekty o różnych funkcjach doprowadziło do częściowej degradacji czytelnej w projekcie osiowej kompozycji przestrzennej. Współcześnie nastąpiła również zmiana wyglądu wszystkich budynków osiedlowych w wyniku termomodernizacji.

Przykład przyszłości osiedla Mikołaja Kopernika w Legnicy w sferze zarówno społecznej, funkcjonalnej jak i przestrzennej, którego budowa przede wszystkim miała na celu zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych legniczanie w latach 70. i 80. ubiegłego stulecia, wpisuje się w szeroką problematykę identyfikacji głównych kierunków przemian zachodzących współcześnie w zespołach mieszkaniowych miast nie tylko polskich, obrazuje skalę problemów i wyzwań.

Wspomniane powyżej czynniki – naszym zdaniem – powodują, że układ przestrzenny osiedla Mikołaja Kopernika w Legnicy (ani w granicach zrealizowanej zabudowy całego osiedla ani w granicach projektowanych przez Klimczewskich) nie kwalifikuje się do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków na mocy *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, jak również do uznania za dobro kultury współczesnej w oparciu o *Ustawę z dnia 2 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*.

Oględziny obiektu przez pracowników NID OT Wrocław zostały przeprowadzone w dniu 07.11.2017 r. Autor petycji nie został powiadomiony o oględzinach, ponieważ jego dane zostały utajnione przez DWKZ.

Z poważaniem

Do wiadomości:
NID Warszawa
opr. B. Oszczanowska

KIEROWNIK
ODDZIAŁU TERENOWEGO NID
WE WROCŁAWIU
Grajewski
dr Grzegorz Grajewski

1. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, ortofotomapa, geoportal.gov.pl.

2. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, widok w kierunku ul. Gwiazdnej, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

3. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, widok w kierunku ul. Marsa i ul. Wielkiej Niedźwiedzicy, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

4. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, widok w kierunku ul. Astronomicznej, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

5. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, widok w kierunku ul. Heweliusza i Horyzontalnej, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

6. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, ul. Oś Kartuska, widok w kierunku ul. Wielkiej Niedźwiedzi-
cy, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

7. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, ul. Oś Kartuska, widok w kierunku ul. Neptuna, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

8. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, ul. Oś Kartuska, widok w kierunku ul. Galaktycznej, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

9. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, ul. Oś Kartuska, pawilony handlowo-usługowe, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

10. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, pawilony handlowo-usługowe, elewacje południowe, widok w kierunku kościoła pw. Matki Bożej Królowej Polski, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

11. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, budynek osiedlowy, ul. Marsa, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

12. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, kościół pw. Matki Bożej Królowej Polski i budowany parking przy ul. Marsa, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

13. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, budynki przy ul. Kosmicznej, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

14. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, widok w kierunku ul. Gwiazdnej, Szkoła Podstawowa nr 7, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

15. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, pawilon handlowy pomiędzy ul. Galileusza a ul. Heweliusza, widok w stronę ul. Galileusza, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.

16. Osiedle Mikołaja Kopernika w Legnicy, widok w stronę ul. Heweliusza, fot. B. Oszczanowska, 07.11.2017 r.